

A „Királyi fenség” írása közben találkozhatott az író az 1907-ben elhunyt belga irodalomkutató, vicomte Spoelberch de Lovenjoul nevével. Két regényalakjára is kitélt belőle: az egyik a német-amerikai milliárdos Spoelmann, akit korábban Davis-nek nevezett, a másik pedig Löwenjoul grófné, a bolondos társalkodónő (725).

Egy író életrajza természetesen nem térhet ki az írói névadás teljes körére, minden vonatkozására. De így is annyi érdekességet közöl, hogy érdemesnek tartottam bemutatni a névadás kérdései iránt érdeklődő magyar olvasóknak.

J. SOLTÉSZ KATALIN

IRODALMI SZEMÉLYNÉVADÁS A XIX. SZÁZADI OROSZ IRODALOM TŰKRÉBEN

V. A. NYIKONOV, *Név és társadalom* (Moszkva, 1974.) című könyvében megállapítja, hogy több mint 300 írás foglalkozik az orosz írók névadásával. A nevek pusztá számbavétele, a műből való kiragadásuk, belemagyarázása — ez jellemzi a tanulmányok többségét. Ez egyúttal azt bizonyítja, hogy az irodalmi névadás vizsgálatában még vannak teendők. NYIKONOV véleménye szerint az irodalmi alkotásokban szereplő személynevek érdemi vizsgálata csak több szempont együttes érvényesítésével valósítható meg: a neveket össze kell vetni az ábrázolt kor reális antroponímiai rendszerével, továbbá a szerző korának névrendszerével, a mű stílusával, valamint a nevek használatának irodalmi hagyományával. A legújabb kutatásokban már érvényesülnek ezek a szempontok, így E. MAGA ZANIK munkájában (*Onomapoétika ili govorjásije imena v literature. Taskent, 1978.*) is, amely a XIX. századi orosz irodalmi személynévadás jellemzését adja.

Az írói névadás a reális névanyagból való választás, illetve névalkotás révén valósul meg az orosz irodalomban is.

A/ Reális névanyagból való választás

1. A név mint szociális ismertetőjel

A különböző társadalmi rétegekben, osztályokban való használat eredményeként a nevek szociális szempontból az orosz nyelvben is elkülönülnek. Ennek figyelembe vétele a névadás során azt eredményezi, hogy a szereplők társadalmi hovatartozására magával a névvel is utalnak az írók. Ezért kelt feltűnést az olyan névadás, ahol a szereplő

társadalmi hovatartozása és neve között nincs meg az összhang. Puskin „Anyegin”-jében Tajjana neve tulajdonképpen a parasztlányok jellemző neve (NYIKONOV, I.m. 235), egyúttal a szereplő néphez való közelségének kifejezője.

A mondanivalót szolgáló írói szándék megnyilvánulásaként értékelendő a szereplő neve és társadalmi helyzete közötti diszharmónia. Ezt illusztrálja az alábbi két példa. Karatajev (Tolsztoj, „Háború és béke”) egyszerű muzsik, keresztneve viszont korántsem ilyen: Platon. Ez szerepel ugyan az egyházi naptárban, de úgynevezett „intelligens” és papi név volt. Mivel Tolsztoj többször hangsúlyozza a szereplő bölcsességét, lehetőség adódik a filozófus Platón asszociálására. Lev Miskin (Dosztojevszkij, „Félkegyelmű”) nevében a keresztnév (igen ritka az oroszok körében) és a családnév (plebejus) szociális diszharmóniája a szereplő származása (herceg) és társadalmi—vagyoni helyzetének ellentmondását fejezi ki és hordozza magában.

2. A stílusirányzatok és a keresztnevék

A személynevek kiválasztásában fontos szerepet játszik az egyes stílusirányzatok jellemző névhasználatára. A klasszicizmus úgynevezett kozmopolita (antik mitológiai, irodalmi, illetve az ezek mintájára alkotott) nevei után a szentimentalizmus csak a költői, kellemes, szép hangzású neveknek adott teret (Aglaja, Polina stb.). A Matrjona, Avdotyja stb. nevek kvasz és scsi szagot árasztottak, ezért Karamzin is nemesebb nevet választott hősnőjének: Liza („Szegény Liza”). A romantika névhasználatára az egzotikus nevek jellemzők (Zemfira, Girej, Zaréma) (Puskin: „Bahcsiszeráji szökőkút”). A realizmus — a XIX. század uralkodóvá váló irodalmi irányzata — egyrészt áttért a szokásos, hétköznapi nevekre, másrészt megszüntette az ilyen vagy olyan nevek egyeduralmát, kizárólagos voltát. Az orosz realista írók névadása ugyanakkor azt is illusztrálja, milyen szerepük lehet és van a hősök nevének a műalkotás egészében, a művek közötti kapcsolat felismerésében.

B/ Fiktív nevek

Az írók által alkotott, költött nevek a jellemzés és a hangulatteremtés eszközei. Az orosz irodalomban is van hagyománya az úgynevezett beszélő nevek alkalmazásának. A Fonvizinnál található Sztarodum (sztarij = 'régj, ó', dumaty = 'gondolkodni'), Cseszton (csesztnij = 'becsületes') típusú nevek mintegy feliratként közlik a szereplők legjellemzőbb tulajdonságát, de ebben ki is merül a jellemzés. Az ilyen

nevek a közvetlen jellemzés eszközei, a köznévi jelentés dominál bennük. Gribojedov, „Az ész bajjal jár” című komédiájában is átlátszóak a nevek, de ezek már csak célzást tartalmaznak, kulcsot adnak a szereplők jellemzéséhez. Szkalozub (szkala = 'szikla', zub = 'fog') a minden ésszerűséget nélkülöző katonai fegyelem tipikus képviselője, durva, csikorgó beszédű. Molcsalin (molcsaty = 'hallgatni') a személyt és nem az ügyet szolgáló abszolút megalkuvó kishivatalnok típusa, akinek nincs önálló véleménye.

A XIX. században a közszoói jelentéssel rendelkező nevek fejlettebb típusát alakították ki az orosz írók, melyekben a jelentés által keltezt asszociációk érintkeznek a szereplők jellemvonásaival. Manyilov (Gogol, „Holt lelkek”) nevének jelentése csak nyelvjárási szavakkal magyarázható (mana = 'délibáb' vagy manyity = 'rémlik, tűnik, tétovázik') s jellemző rá a légvárat építő, terméketlen ábrándozás, semmittevés. Gyevuskin (Dosztojevszkij, „Szegény emberek”) nemcsak a szereplő jellemvonására mutat rá (szerénység, finomság; gyöngéd, mint egy lány), hanem utal a szociális kivetettségére is: ilyen családnevet ugyanis csak házasságon kívül született vagy annak leszármazottja viselhetett. A szereplő nyomorúságos sorsa tehát már a megnevezésben benne rejlik, s a Makar keresztnév még jobban megerősíti ezt, ugyanis ez a név igen gyakori az orosz közmondásokban 'ágrólszakadt, szerencsétlen' jelentéssel. Ez a névadási típus a legelterjedtebb az orosz írók körében. Petuskov (petuh = 'kakas'), Szkotyinyin (szkot = 'marha, barom'), Pusztjakov (pusztyak = 'vacak, haszontalanság') stb. nevek fordulnak elő Puskin „Anyegin”-jében. Raszkolnyikov (raszkolnyik = 'szakadár, bomlasztó elem'), Szmergyakov (szmerd = 'paraszt' vagy szmergyety = 'bűzlik') stb. Dosztojevszkijnél („Bűn és bűnhődés”, „Karamazov testvérek”). A bemutatott és a hasonló típusú nevek rejtett jelentésének érzékelése, megértése fakultatív. De ha az olvasóban feltámadnak a névben rejlő asszociációk, akkor ezek gazdagíthatják a szereplőről kialakult képet.

A névalkotás és a beszélő nevek sajátos típusát alkotják a folyónév--családnevek (Onyegin, Pecsorin, Volgin stb.), amelyek révén a művek közötti kapcsolat is nyilvánvalóbbá válik. Anyegin (oroszul: Onyegin, az Onyega folyó nevéből) nevének megválasztásakor Puskin valószínűleg arra törekedett, hogy az jó hangzású és arisztokratikus színezetű legyen. Lenszkij (a Lena folyónévből) már szükségképpen kapott folyónév-családnevet, amely mintegy közös alapul szol-

gált a provinciális nemesekkel (Petuskov, Szvisztunov) való szembeállításra. A családnév egyúttal a köztük levő távolság kifejezője is — lévén a Lena igen messze az Onyegától. Lermontov, bizonyára megértve a folyónév-családnév funkcióját, olyan nevet választott hősének, amely kifejezi az Anyeginhez való közelségét: Pecsorin (a Pecsora folyónévből). Csernisevskij „Prológus” című regényének főszereplője is folyónév eredetű családnévet kapott: Volgin (a Volga folyóról). A három szereplőt összekapcsolja a nevéen kívül az is, hogy mindhárman a kor hősei, de amíg Anyegin és Pecsorin így vagy úgy az élet perifériájára került (távoli folyók = felesleges emberek), addig Volgin cselekvő ember, az 1860-as évek demokrata hőse.

A modell után alkotott nevek használata szintén gyakori az orosz irodalomban. M. SZ. ALTMAN (Russzkije piszatyeli i ucsonije v russzkoj lityerature. Gorkij, 1965.) 396 szereplő nevét vezeti vissza prototípusra. Tolsztojnál („Háború és béke”) például a következő nevek tartoznak ide: Dolohov (Dorohov partizán), Bolkonszkij, Drubeckoj (Volkonszkij, Trubeckoj — régi arisztokratikus nevek).

A bemutatott névtípusok természetesen együtt, összekapcsolódva vannak jelen az irodalmi alkotásokban. Lermontov „Korunk hőse” című regényében ilyen nevek fordulnak elő: Makszim Makszimics — banális orosz megnevezés, a keresztnév hagyományos ismétlése az apai névben; Pecsorin — folyónév-családnév; Bela — egzotikus keleti női név; Méri — arisztokratikus, europeizált női név. Gogol műveiben egy néven belül keverednek a különböző névtípusok: Ivan Alekszandrovincs Hlesztakov — a keresztnév és az apai név a reális névanyagból származik, a családnév a 'hazudik, szószátyárkodik' jelentésű hlesztáty zsargon-szóra vezethető vissza. A Gibner név a német orvos családneve (a magyar fordításban Hübner) a gibnuty 'elpusztul' jelentésű igéből is levezethető, annál is inkább, mivel betegei „úgy gyógyultak, mint a legyek”.

Végülis a XIX. századi orosz irodalmi személynévadás azt illusztrálja, hogy a névadás összefügg az írói ábrázolás fejlettségével: a jellemábrázolás hiányának következménye a név jelentésének közvetlen felhasználása a jellemzésre; sokoldalú, összetett ábrázolás esetén a név asszociációs lényege kerül előtérbe. A nevek ilyen funkciójának felismerése, megértése hozzájárul a műalkotás teljesebb megértéséhez. Természetesen műfordításban szinte lehetetlen visszaadni a név által keltett asszociációkat.

CSIGE KATALIN